

ПЕРИОДИЧЕН ЕВАЛУАТИВЕН ИЗВЕШТАЈ

“Nansen Dialogue Center - Integrated and Bilingual Education in Macedonia”

од Проф. д-р Зоран Велковски,

Јули 2012

СОДРЖИНА

1. ВОВЕД

- 1.1. Позадина
- 1.2. НДЦ програма
- 1.3. Контекстот во кој се реализира програмата
- 1.4. Интегрирано образование

2. ДИЗАЈН НА ЕВАЛУАЦИЈАТА

- 2.1. Главни евалуациски прашања

3. НАОДИ И ПРЕПОРАКИ

- 3.1. Остварување на целите на програмата
- 3.2. Компетенции на НДЦ наставниците
 - 3.2.1. Генерички и специфично педагошки компетенции
 - 3.2.2. Специфични НДЦ компетенции
- 3.3. НДЦ Програмата и државните приоритети

4. ЗАКЛУЧОК

1. ВОВЕД

1.1. Позадина

Од моментот на започнување на Програмата (2008 година) до денес се изминати приближно 4 години. Во овој период Програмата од пилот фаза премина во фаза на вертикално и хоризонтално проширување т.е. покрај имплементирањето на новиот модел на интегрирано двојазично образование со отворање на првото интегрирано двојазично основно училиште “Фридјоф Нансен” во с. Прељубиште, општина Јегуновце, како подрачно училиште во рамките на централното основно училиште во Шемшово, Програмата започна со реализација на Програмата во првото интегрирано двојазично средно училиште (при ССОУ Моша Пијаде-Тетово), исто така во с. Прељубиште, општина Јегуновце (2010 година) и во средното стручно училиште „Моша Пијаде,, во Тетово (2010). Од 2010 година и во општина Струмица започна реализирањето на интегриран двојазичен наставен процес во први одделенија во ЦОУ Маршал Тито (на македонски и турски јазик).

Во Мај 2011 година Nansen Dialogue Center покрена иницијатива за спроведување на екстерна периодична евалуација на Програмата за Интегрирано двојазично образование во Македонија.

Во досегашниот период НДЦ спроведе една интерна евалуација (реализирана од Danijela Galovic¹) во 2010 година и две екстерни евалуации (спроведени од Dr. Piotr Dutkiewicz² и Др. Зоран Велковски³) во 2011 година. Целта на овие евалуации беше да се направи увид

¹ Nansen Dialogue Network

² Professor and Director, Center for Governance and Public Management at Carleton University, Ottawa, Canada

³ Професор на Институтот за педагогија при Филозофскиот факултет во Скопје, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ Скопје

во квалитетот на имплементација на НДЦ Програмата и да се дадат препораки за нејзино натамошно развивање и подобрување.

1.2. НДЦ Програма

НДЦ програмата претпоставува нов редизајн и внесува нова организација во работењето на училиштата во кои се интегрирани ученици припадници на различни етнички заедници (албанска и македонска во с.Прељубиште и ромска и македонска во Струмица), т.е. учениците заедно престојуваат и го следат наставниот процес (на својот мајчин јазик) во иста училишна зграда и во иста смена. Програмата се обидува да промовира интеграција на учениците но и интеграција на наставниот кадар, со различно етничко потекло.

Глобалните цели кои се стреми да ги оствари Програмата се:

- Продлабочување на конструктивни соработнички односи меѓу децата од различна етничка припадност,
- Сензибилизирање на учениците за почитувањето на меѓусебните различности,
- Надминувањето на стереотипите и предрасудите кај децата поврзани со нивното етничко и културно потекло,
- Поттикнување на толерантен однос кон разичностите од социјален, етнички, културен карактер,
- Оспособување на учениците за конструктивно решавање на конфликтните ситуации во групата,
- Развивање на позитивна емоционална клима во групата со хетерогена етничка структура со цел оддржување на висок индекс на групна кохезија,
- Проширување на активниот речник кај учениците со поимите и културно-социјалните фрази од немајчиниот јазик,
- Зајакнување на интеракцијата, соработката и довербата помеѓу наставниците и родителите од двете етнички заедници,

- Развивање на детските таленти и способности во согласност со нивните индивидуални потенцијали,
- Поддржување на детската љубопитност, оригиналност како и на нивните творечки потенцијали,
- Развивање на логичното, флексибилното, дивергентното и критичкото мислење кај децата.

За подобра реализацијата на овие цели НДЦ тимот изработи повеќе Програми со понудени содржини во областите: математика, Уметност, Драма, Окружување, Образование за мир, Сообраќај, млади истражувачи, етничко образование. Овие програми се менуваат секоја година. Намерата на НДЦ е овие програми да им послужат на реализаторите и учесниците како насока и платформа врз којашто полесно ќе ја осмислат непосредната реализација. Програмите се отворени за сите сугестии и предлози коишто би го зголемиле нивниот квалитет

Наставниот процес е организиран на тој начин што содржините од воннаставен карактер се ставени во корелација со задолжителните наставни содржини и претставуваат нивно надополнување.

Оваа програма, покрај активното вклучување на родителите и реализација на голем број на заеднички активности има за цел и зголемување на квалитетот на родителството т.е. содржи едукативна компонента за подобро родителство. Поради тоа, фокусот на Програмата е ставен и на интеграцијата на родителите на вклучените ученици со нивно активно вклучување во реализацијата на програмските активности. Програмата наменета за родителите има за цел:

- Унапредување на соработката и довербата на родителите кон училиштето и наставничкиот тим;

- Промовирање на активна улога на родителите во осмислувањето, изведувањето и евалуирањето како на наставните, така и на воннаставните активности;
- Поттикнување на самоинцијативноста кај родителите, особено на мајките како важен фактор во активното следење на севкупниот детски развој;
- Зајакнување на соработничките односи меѓу родителите со различно етничко, верско, културно потекло;
- Продлабочување на животните вештини кај родителите како и формирање на навики кај нив за континуирано самообразование;
- Поттикнување на самодовербата кај родителите како и на позитивен однос кон другите членови на групата.

Двојазичната компонента е централниот столб на кој се темелат програмските активности. По завршувањето на редовната настава (која се изведува на мајчиниот јазик на учениците), се реализираат воннаставни активности за сите ученици на ниво на одделенија. Наставници се вклучени тандемски во обликувањето на воннаставните содржини, што е истовремено и платформа за интегративните процеси во училиштето. При реализација на активностите наставниците зборуваат на својот мајчин јазик со тоа што не се преведуваат симултано туку ги парафразираат прашањата, објаснувањата, сугестиите и сл. со што им се овозможува на учениците да ја следат наставата на двата јазика.

1.3. Контекстот во кој се реализира Програмата

НДЦ моделот на интегрирано образование се имплементира во ситуација на засилени иницијативи за зајакнување на интеркултурниот дијалог во земјата, со особен нагласок на образованието како важен фактор во зајакнување на тие процеси. Постојната состојба

укажува дека во Република Македонија живеат поголем број етнички групи: мнозинската - македонска и малцинските - албанската, српската, турската, ромската и влашката. Во Република Македонија, впрочем, како и во останатите балкански земји, коезистираат повеќе култури кои меѓу себе имаат развиено соодветни односи. Правата и обврските на граѓаните се регулирани во Уставот на РМ и законските акти. Уставот ги почитува правата на етничките групи во Република Македонија вклучително и правото на образование. Малцинските права се гарантирани со членовите 7 (став 2 и 4), 8 (2 и 11) и членот 48. Уставот гарантира голем број на права врзани за образованието и употребата на јазикот во општините каде живее значителен број од припадниците на националните малцинства. Особено се важни членовите 44 и 48 кој се однесуваат на правото на националните малцинства за изразување и одржување на културата и културниот идентитет.

На образовно поле, според државните регулативи, етничките групи ги уживаат правата пропишани со меѓународните документи за заштита на правата на малцинствата. Гледано според образовните подсистеми во Република Македонија може да се издвојат следниве карактеристики:

- во основното образование (9 години) се реализираат наставни планови и програми на македонски, албански, турски и српски јазик. Овие наставни планови и програми по својата содржина се исти, односно не се разликуваат од наставните планови и програми на македонски јазик, освен што во наставниот план е застапен македонскиот јазик и литература со 2 часа неделен фонд.
- во средното образование се реализираат наставни планови и програми на македонски, албански и турски јазик. Овие наставни планови и програми по својата содржина се исти, односно не се разликуваат од наставните планови и програми на македонски јазик, освен што во наставниот план е застапен македонскиот јазик и литература со 2 часа наеделен фонд.
- во високото образование се реализираат наставни планови на македонски, албански и англиски јазик

Образованието на учениците се врши во мешани и етнички чисти училишта. Поради етничките конфликти во 2001 година бројот на мешаните училишта драстично се намали за сметка на етнички чистите училишта. Ваквиот тренд дава силна основа за зајакнување на културниот монизам за сметка на мултикултурализмот и интеркултурализмот.

Бројни теоретичари на мултикултурализмот се соочуваат со проблеми во неговото дефинирање и сваќање што укажува на тоа дека станува збор за сложен и повеќеслоен општествен феномен кој тешко може поимовно, методолошки и теоретски да се заокружи и дефинира. Без оглед дали мултикултурализмот произлегува од ставовите на застапниците на либералните теоретичари на мултикултурализмот и нивните сваќања за различитоста и општествената кохезија⁴ или од ставовите на конзервативните критичари на мултикултурализмот и нивните сваќања за него како закана за националната кохезија или од други теоретичари се залагаат за либерализам кој не би го занемарил значењето на културните разлики⁵, едно е јасно - мултикултурализмот кој не е сватен како *толеранција или културен диверзитет*, туку како *барање за законско признавање на правата на етничките, верските или културните групи* денес е воспоставен во повеќето либерални-демократски општества⁶ и тој е реалност која треба да се земе предвид при креирањето на општествената, културната и образовната политика на земјите во светот. За жал, и покрај тоа што интеркултурализмот и интеркултурното образование зафаќаат значајни места во интернационалните документи во практиката сеуште постојат слабости и недоследности во нивната примена.

Мултикултурното образование е прогресивен пристап за трансформирање на образованието и е спротивност на дискриминаторски политики и практики во образованието. Тоа е базирано врз идеалите на социјалната правда, образовна еднаквост, критичката педагогија и посветеноста во обезбедување на образовни искуства со чија помош сите ученици ќе го постигнат својот целосен потенцијал како ученици и како социјално свесни и активни луѓе, на локално, на национално и на

⁴ Semprini, Andrea (2006): Multikulturalizam. Beograd: Clio

⁵ Turner, Terence (1993): Anthropology and Multiculturalism: What Is Anthropology that Multiculturalists Should Be Mindful of It?, Cultural Anthropology 8, 4: 411–429.

⁶ Fukujama, Frensis (2006): Identity, Immigration, and Liberal Democracy, Journal of Democracy - Volume 17, Number 2, April 2006,

глобално ниво. Мултикултурното образование признава дека училиштата се од суштинско значење за поставување на основа за трансформација на општеството и отстранување на неправдите. Според тоа, основната цел на мултикултурно образование е да се влијае врз општествените промени. Остварувањето на оваа цел вклучува три насоки на трансформацијата⁷:

1. трансформацијата на себе си,
2. трансформација на образовната установа и учењето, и
3. трансформацијата на општеството.

И покрај различните концептуализации на мултикултурното образование, неколку заеднички идеали ја претставуваат основата за нивно разбирање:

- Секој ученик мора да има еднакви можности да го постигне својот целосен потенцијал.
- Секој ученик мора да бидат подготвен компетентно да учествува во интеркултурно општество.
- Наставниците мора да бидат подготвени ефикасно да го олеснат учењето за секој поединец, без оглед колку е културно сличен или различен од другите.
- Училиштата мора да бидат активни учесници во укинувањето на сите видови угнетувања, прво со укинување на угнетувањата во рамките на своите сидови, потоа со продукција на општествено и критички активни и свесни ученици.
- Образованието мора да стане целосно ориентирано кон ученикот и инклузивно за гласовите и искуствата на учениците.
- Наставниците, активистите и другите мора да преземат поактивна улога во преоценувањето на сите образовни практики и како тие влијаат на учењето на сите ученици: методи на оценување, педагогији, училишни психологии и советувачки практики, образовни материјали и учебници, и така натаму.

⁷ Paul C. Gorski, P.C. (2010), The Challenge of Defining "Multicultural Education", Critical Multicultural Pavilion, (12.11.2011), <http://www.edchange.org/multicultural/initial.html>

За постигнување на овие цели, мултикултурното образование има потреба од персонал во училиштето кој е мултикултурно образуван и способен за вклучување и прифаќање на различитостите. Мултикултурното образование бара сеопфатна реформа на училиштата за да може мултикултурното образование да ги осветлува сите аспекти на училишната заедница и организација.

Во таа насока, во изминатиот период Република Македонија преземаше иницијативи, пред се во легислативата, со кои би го зајакнала интеркултурниот дијалог во согласност со мултикултурниот контекст на државата. И покрај овие заложби на државата за зајакнување на интеркултурниот дијалог и заштита на правата на поединецот и етничките групи, анализите на содржинската основа на образованието и пред се анализите на учебниците кои се користат во наставата покажуваа дека елементи за интеркултурно образование не само што не постоеја туку напротив, во образованието се форсираше културниот монизам со јасна ксенофобична манифестација, која има за цел, - фаворизирање на идејата за културен ексклузивитет.

Како причини за присутноста на етничката и културната нетрпеливост кај младите генерирана од сферата на образованието можат да се наведат:

- создавањето на паралелни образовни системи со кои културната дистанца се зајакна и со физичка дистанца,
- фактографската застапеност на традиционалните белези на другите култури во учебниците и наставата. Тие се поставени за усвојување само на сознајно ниво но со отсуство на процесите на разбирање, вреднување и нивно почитување,
- отсуство на *училишни и вонучилишни активности* кои ќе подразберат учество на млади од различни култури,

- слабите компетенции на наставниците за реализација на интеркултурното образование,
- силното влијание на неформалното и информалното образовно влијание (семејство, локална заедница, црква/џамија, медиуми, политички партии),
- отсуството на јасно дефинирани и државно и локално усвоени цели на образованието. Бесцелното остварување на процесот на воспитно-образовното делување најчесто резултира со импровизација и експериментирање, со негативна рефлексивна врска крајниот резултат од делувањето.⁸

Ваквите манифестации во образованието предизвикаа голем број на државни и граѓански иницијативи за промени и подобрување на состојбата. Така, од 1991 година до денес државата изврши голем број измени во легислативата, донесе низа стратешки документи, развојни програми и мерки кои имаа за цел не само подобрување на состојбата во образованието туку и зајакнување на интеркултурниот дијалог во Република Македонија.

На почетокот на 1997 година се донесе *Предлог на закон за јазиците на кои се изведува наставата на Педагошкиот факултет “Свети Климент Охридски” – Скопје* кој настана со прераснувањето на поранешната Педагошка академија (2 годишно траење) во Педагошки факултет. Законот ја предвидуваше можноста студентите од албанска националност да посетуваат настава на својот мајчин јазик во текот на целото студирање.⁹

Во 2000 година беше донесен нов *Закон за високото образование*¹⁰ Со овој закон се промовираат јазиците на националностите во високото образование, се дозволува

⁸ Велковски, Зоран (2011): Периодичен евалуативен извештај - “Nansen Dialogue Center - Integrated and Bilingual Education in Macedonia”

⁹ Стенографски белешки од Првото продолжение на Педесет и осмата седница на Собранието на Република Македонија, одржана на 30 јануари 1997 година

¹⁰ “Службен весник на Република Македонија” бр.64/2000 од 03 август 2000 година

основање на универзитети со не-државно финансирање и главно предавање на Албански јазик, се создаваат услови за формирање на приватни високо-образовни установи и формирање на стручни тела за акредитација и евалуација. Со овој закон е овозможено формирањето на *Универзитетот на југо-источна Европа во Тетово*, кој во 2001 година и официјално започна со работа.

Базирана врз насоките содржани во Националната програма за развој на образованието во РМ 2005-2015, во 2004 година од страна на Собранието е донесена *Програмата за развој на основното образование*, која, меѓу другото, ја дефинира мисијата на основното образование и во контекстот на:

- развојот на личност која може да преземе индивидуална, семејна и граѓанска одговорност; на култура на живеење, т.е. стекнување на знаења, вештини и способности, ставови и вредности за променливиот свет на трудот и општествениот живот; на демократијата и граѓанското општество; на подготвеност и свест за доживотно образование,
- образованието кое ги почитува и развива индивидуалните потреби, интереси и афинитети на личноста, кое ќе овозможи развој на независна, отворена, критичка и демократска личност со вештини и компетенции за акција, кое го зајакнува чувството на припадност на заедницата; и
- социјализацијата во духот на општествено прифатените вредности и идеали со негување на духовното, културното и историското наследство.

Препораките кои се предлагаат за да се обезбеди квалитетно образование отворено и достапно за сите и адаптирано на индивидуалните и социјалните потреби подразбираат развој и унапредување на: наставните планови и програми, учебниците, наставата и учењето, кадровските ресурси, улогата на училишните одбори и цивилното општество како и градење на систем за осигурување квалитет, инклузија на и зголемена ангажираност во

корист на ранливите групи, децата со посебни образовни потреби и талентираните ученици, како и создавање на можности за основање на приватни основни училишта.

Започнувајќи од 2004 година од страна на Владата се донесени повеќе развојни документи и одлуки кои имаат за цел инклузија на ранливите групи во образованието во државата, особено ромската етничка група а во согласност со Декадата на вклучување на Ромите – Република Македонија¹¹, со посебен фокус врз:

- Повисоко ниво на вклучување на ромската популација на сите нивоа на образовниот систем
- Намалена стапка на осипување на бројот на ромските деца на сите нивоа на образовниот систем
- Зајакнување на капацитетите на наставниот кадар и на училишните структури за препознавање и за менаџирање на конфликтни ситуации предизвикани од недоволното ниво на сензитивност за културните разлики

Донесена е и „Стратегија за ромите во Република Македонија”(2005)¹² со која се промовира јакнење и интегрирање на Ромите во главните општествени и економски текови преку дефинирање на основните правци за остварување на една осмислена мултидимензионална државна политика, која ќе служи како приоритетна основа врз која ќе се надоврзуваат конкретни проекти кои ќе третираат одредени нејзини сегменти.

Во 2007 година Владата донесе „Концепција за ново деветгодишно основно образование”¹³, со која се рedefинираат развојните цели и наставниот план и наставни програми за основните училишта заради подобрување на содржината, организацијата и

¹¹ Декадата на вклучување на Ромите – Република Македонија, Акционен план за образование, Министерство за труд и социјална политика, Ноември 2004.

¹² Стратегија за Ромите во Република Македонија, Министерство за труд и социјална политика, Јануари 2005 година

¹³ МОН, БРО, Концепција за деветгодишно основно воспитание и образование, февруари 2007, Скопје

квалитетот на основното воспитание и образование. Најважните принципи на кои се заснова Концепцијата вклучуваат, меѓу другото: демократичност, недискриминација, почитување на индивидуалните разлики, на целосен развој на ученикот и негов најдобар интерес, активно учество на учениците во животот на училиштето, квалитет и меѓународна споредливост на знаењата, подготвеност за доживотно учење, мултикултурност, инклузивност, компетентност, одговорност, партнерство и др.

Во 2007 година, од страна на Министерството за труд и социјална политика, се донесени „Основите на програмата за воспитно-образовна работа со деца од предучилишна возраст во јавните детски градинки“¹⁴, како национален документ усогласен со современите текови и позитивните искуства од големиот број на граѓански иницијативи во овој сектор. Програмата се темели на принципите на демократичност, отвореност, еднакви можности, мултикултурализам, развојна процесност, индивидуализација, активно учење и игра и критично вреднување и др. Со Програмата се утврдуваат и: улогата на воспитувачот, планирање на воспитно образовната работа, просторот, организацијата на времето, и соработката со родителите.

Значаен чекор е направен во 2008 година со донесувањето на новиот *Закон за основното образование*¹⁵, со кој се воведуваат дополнителни мерки во контекст на правото на детето на образование и на забрана на секаква дискриминација по основ на пол, раса, боја на кожата, национална, социјална, политичка, верска, имотна и општествена припадност. Овој закон ги дефинира и целите на основно образование, меѓу кои и:

- информирање и изразување на мајчин јазик,
- воспитување за меѓусебна толеранција, соработка, почитување на различноста,
- основните човекови слободи и права.

¹⁴ Службен весник на Република Македонија бр. 125 од 15 октомври 2007 год.

¹⁵ Закон за основното образование, Сл. Весник на Р. Македонија бр.103/08 од 19.08.2008 година

1.4. Интегрирано образование

Ако се согласиме дека мултикултурализмот означува концепт на општество во кое рамноправно ко/егзистираат повеќе култури во дадена временска и просторна рамка тогаш интеркултурализмот ќе претставува концепт или културна и образовна политика која води кон создавање на општество во кое, **преку процесите на интеракција и интеграција**, се поврзуваат и испреплетуваат различни култури. Интеркултурализмот го стимулира дијалогот и ги јакне односите меѓу овие култури и води кон создавање на нова културна матрица или т.н. единство создадено од различитости. Оваа матрица треба да претставува супсумирачка креација која во себе ги акумулира вредностите и придобивките на повеќе култури.

Ако интеркултурализмот претставува концепт или политика тогаш интегрираното образование претставува еден од најсилните инструменти за реализација на тој концепт. Теорискиот конструкт ја третира оваа идеја како нова образовна архитектура во која се спроведуваат процеси на воспитно образовни влијанија врз младите и возрасните кои треба да овозможат запознавање на другите култури, нивното разбирање и почитување, како и градење на механизми за комуникација, размена и меѓусебно дополнување во процесите на создавањето на културните вредности.

Во својата анализа од 2010 година, Министерството за образование и наука на Република Македонија, констатира дека „и покрај значителниот развој на образовниот систем во изминатата декада, во поглед на образованието на мајчин јазик, настаните се одвиваат во правец на кој треба да му се посвети внимание и да се корегира, за да се избегне поголемо етничкото оддалечување, предизвикано од недоволно знаење еден за друг, од намалена

интеракција, а како последица од серизно непознавање на јазикот.”¹⁶ Во таа насока, Министерството за образование и наука и ОБСЕ ВКНМ развија стратешки документ под наслов: „Чекори кон интегрирано образование во образовниот систем на Република Македонија”, како сеопфатна владина стратегија кон интегриран образовен систем. Целта е „да се направи јасна и значителна промена во општиот пристап во образовниот систем според мултиетничката реалност во земјата, како чекор кон остварувањето на стратешките цели на земјата, за која, стабилноста и внатрешната кохезија се клучни колку и добрите меѓуетнички односи”.¹⁷

Главната цел на оваа политика е да се предизвика видлива и значителна промена во општиот приод во образовниот систем во согласност со мултиетничката реалност во земјата, која ја отсликува и Уставот и соодветната легислатива која произлегува од Охридскиот рамковен договор.¹⁸ Мерките кои се предвидуваат во овој документ се поделени во пет тематски групи.¹⁹

1. Интеграција преку заеднички активности на учениците кои следат настава на различен јазик и предвидува мерки за воведување или зајакнување на заедничките наставни и воннаставни активности на различни нивоа: во самите училишта и меѓу различни училишта од истата општина или пак од целата земја.
2. Интеграцијата преку зголемување на взаемното познавање на јазиците кај учениците и возрасните, со што ќе се зголеми комуникацијата меѓу припадниците од различните заедници. Една група мерки е насочена кон обучување на

¹⁶ Министерство за образование и наука (2010): Чекори кон интегрирано образование во образовниот систем на Република Македонија

¹⁷ Ibid

¹⁸ Ibid

¹⁹ Ibid

наставниците по методологија на втор јазик, со посебен акцент ставен на јазикот на помалите етнички заедници.

3. Прилагодување на наставниот план и програма и на учебниците, со посебен акцент на учебниците по историја, географија и на учебниците за изучување на јазиците, како и подобрување на механизмите за одобрување и контрола на учебниците. Во поглед на наставната програма, потребно е прилагодување на истата за основните и средните училишта, со цел да им се даде простор на училиштата да ги воочат потребите на нивното опкружување, како и вклучување на концептот за образование за толеранција и меѓукултурна комуникација и разбирање во сите аспекти на наставата. Исто така, се предвидува воведување на предметот историја на религиите, придружен со мерки кои предвидуваат наставниците да бидат соодветно обучени за истиот.
4. Зајакнување на квалификацијата на наставниците со компетенции за интеграција во образованието. Тоа подразбира обука за меѓуетничките прашања пред вработувањето, воведување на редовни обуки на работното место на наставниците и директорите на училиштата и воведување на систем на надворешна евалуација и мониторинг на способностите на наставниците. Се предлага и вклучување на претшколското образование во имплементацијата на овие мерки.
5. Управување со училиштата во децентрализиран контекст. Во оваа група се предлагаат мерки за зајакнување на сигурноста на работното место на наставниците, дефинирање на условите за вработување на помошници директори, на општински овластени инспектори и на општински советници за образование, потоа, дефинирање на одговорностите на државните институции наспроти оние на општинските власти во областа на образованието со што ќе се зајакне соработката на државно и на локално ниво. Исто така, се предлагаат неколку мерки за

понатамошна деполитизација на образовниот систем и за зголемување на вклученоста на сите засегнати страни во раководење и управување со училиштата.

Документот је нагласува потребата од воведување на процес на редовна консултација на сите засегнати страни кој ќе има функција на партиципативна демократска корективна мерка

2. ДИЗАЈН НА ЕВАЛУАЦИЈАТА

За потребите на евалуацијата беа остварени средби / интервјуа: со наставниците кои работат според НДЦ моделот и со учениците од средно образование. Покрај анализата на програмските документи и интервјуата во евалуацијата беше применето и партиципативно набљудување т.е. од страна на тимот на евалуатори беа следени повеќе активности што ги реализираа наставниците од основното и средното образование.

Со евалуацијата беа опфатени сите НДЦ групи ученици и сите наставници во: Основното училиште во Прељубиште, Основното училиште во Струмица и средното стручно училиште во Прељубиште.

Евалуацијата се спроведе во месец Мај и Јуни 2012 година од страна на Зоран Велковски²⁰ и Флорина Шеху²¹.

²⁰ Професор на Институтот за педагогија при Филозофскиот факултет во Скопје (УКИМ)

²¹ Професор на Педагошкиот факултет „Св. Климент Охридски“ во Скопје (УКИМ)

2.1. Главни евалуациски прашања

Евалуацијата главно беше фокусирана врз процесот на изведбата на Програмата т.е. предмет на интерес беше работата на наставниците, реализацијата на активностите и ефектите од работата. Евалуацијата требаше да покаже:

а) Во која мерка глобалните цели на Програмата се реализираат во процесите на нејзината реализација т.е. во која мерка Програмата придонесува за:

- продлабочување на конструктивни соработнички односи меѓу децата од различна етничка припадност,
- развивање на сензибилитет кај учениците за почитувањето на меѓусебните различности,
- надминување на стереотипите и предрасудите кај децата поврзани со нивното етничко и културно потекло,
- поттикнување на толерантен однос кон различностите од социјален, етнички, културен карактер,
- оспособување на учениците за конструктивно решавање на конфликтните ситуации во групата,
- развивање на позитивна емоционална клима во групата со хетерогена етничка структура со цел оддржување на висок индекс на групна кохезија,
- проширување на активниот речник кај учениците со поимите и културно-социјалните фрази од немајчиниот јазик,
- зајакнување на интеракцијата, соработката и довербата помеѓу наставниците и родителите од двете етнички заедници,
- развивање на детските таленти и способности во согласност со нивните индивидуални потенцијали,
- поддржување на детската љубопитност, оригиналност како и на нивните творечки потенцијали,
- развивање на логичното, флексибилното, дивергентното и критичкото мислење кај децата.

б) Каква е изведбата од страна на НДЦ наставниците т.е. со какви компетенции располагаат НДЦ наставниците?

в) Дали НДЦ Програмата „комуницира“ со државните приоритети во сферата на мултикултурното/интеркултурното образование?

3. НАОДИ И ПРЕПОРАКИ

3.1. Остварување на целите на Програмата

Доколку основната цел на мултикултурно образование (според Paul C. Gorski) е да се влијае врз општествените промени и трансформацијата на општеството преку: трансформацијата на себе си и трансформацијата на образовната установа и учењето ²², тогаш НДЦ Програмата во потполност ги исполнува овие барања. НДЦ моделот ги трансформира учениците од пасивни набљудувачи и приматели на информации, од неутрални или тенденциозни наставници, во активни учесници во процесот на учењето. Ова е приод кој се потпира на препознавање, разбирање и верување во културните разлики и надминување на бариерите кои ги предизвикуваат меѓуетничките конфликти. Организацијата на учењето и активностите се поставени на начин кој кај учениците развива смисла за другите/различните културни идентитети и на секој ученик му дава можност да го ситуира својот идентитет во таа група од различитости.

Трансформација на себе: НДЦ моделот не подразбира само процес на стекнување на знаења за другата култура. Впрочем, тоа се реализира и во редовната настава и дава мали ефекти. Самиот процес на учење на културата на другите, на вредностите на другите и нивно запознавање преку букви и цртежи (најчесто практикуван начин во редовната настава) не е доволно доколку не биде вклучен процес на делување. НДЦ Програмата знаењата ги надградува со стекнување на вештини за да можат учениците да им пристапат на другите култури. Културниот ексклузивитет е поставен во контекст на мултикултурно окружување со што се создава можност за „фина“ симбиоза на сваќањата и вредностите за „СЕБЕ“ и „ДРУГИТЕ“. Поврзувањето на сопствената култура со културите и вредностите на „другите“ е основниот темел врз кој се реализира НДЦ моделот. Процесот на

²² Paul C. Gorski, P.C. (2010), The Challenge of Defining "Multicultural Education", Critical Multicultural Pavilion, (12.11.2011), <http://www.edchange.org/multicultural/initial.html>

трансформација, произлезен од трансформациониот дијалог, го претставува крајниот ефект од работата.

Во процесите на учење и настава се практикува примена на принципот на прилагоденост на наставните содржини на возраста на учениците. Со тоа, се создаваат услови и можности за индивидуална презентација на учениците при што слабостите и добрите страни се сфаќаат како слабости и добри страни на групата а не на поединец и/или припадник на една или друга етничка група. Натпреварот, како стратегија во процесот на изведбата, не претставува натпревар меѓу две различни етнички групи на ученици туку натпревар меѓу групи на ученици без оглед на нивната етничка припадност бидејќи учениците се поделени во етнички мешани групи. Тоа дава можност за ривалство на поединци и членови на помали групи а не на репрезенти на етникуми. На тој начин се создава можност за индивидуален развој но и за развој на колективниот дух, почитувањето на другиот и интериоризација на граѓанските вредности од страна на учениците. Тенденцијата е секој ученик од фазата „ЈАС“ преку различните видови на активности да премине во фазата „НИЕ“, сватена во мултикултурен контекст.

Трансформација на околината: НДЦ моделот почнува да се трансформира од иницијатива во модел на настава со јасно препознатлив идентитет. Од иницијатива во училиштата тој полека се трансформира во белег на училиштата. Во потесното и поширокото окружување се повеќе се зборува за т.н. НДЦ училишта.²³ Овој модел се трансформира и во белег на околината. Соработката меѓу НДЦ училиштата, наставниците и локалната самоуправа и семејствата покажува тенденција на засилена соработка, со мали осцилации кои имаат повеќе екстерен карактер одошто се импликација од работата на НДЦ Програмата.

²³ Евалуаторот имаше прилика во неформални разговори со повеќе образовни авторитети во општината Тетово и државата да слушне многу пофални зборови за работата на НДЦ Програмата.

Инклузивност: НДЦ моделот, сам по себе, содржи силна инклузивна компонента. Демократскиот начин на раководење кој го применуваат наставниците, ослободениот од предрасуди систем на работа и почитувањето на правата и личноста на секој ученик, кој се основни принципи на работа, овозможуваат секој ученик да се „најде“ себе си и да се реализира во вака креираното окружување. Ова се однесува како на учениците со потешкотии во учењето и учениците со културни бариери, така и за учениците со специјални потреби. Евалуацијата покажа дека децата со специјални потреби успешно се интегрирани во секојдневните активности и покажуваат забележителен развој на нивните способности. Прогресијата се одвива не само на план на социјализацијата туку и во делот на учењето. Очигледно е дека овој модел нуди можност за трансформирање на толеранцијата и почитта не само кон етнички другиот туку и кон „другиот“ генерално, што од аспект на учениците со посебни потреби, има извонредно значење.

Јазик: Во поглед на проширувањето на активниот речник кај учениците со поимите и културно-социјалните фрази од немајчиниот јазик кај учениците, како една од целите на НДЦ Програмата, е постигнат напредок. НДЦ Програмата има за цел да ги сруши бариерите за учење на друг јазик и преку јазикот да оствари културен дијалог. Од аспект на евалуацијата и реалното окружување во кое се реализира Програмата ова е еден од позначајните резултати. И покрај тоа што НДЦ Програмата нема аспирации да ги научи учениците да познаваат и да се служат со друг јазик, оваа компонента има силна рефлексија врз учениците. Видлива е мотивација за учење на „другиот“ јазик кај учениците и располагање со поголем фонд на зборови на другиот јазик во работата за разлика од минатата година кога се спроведуваше евалуација на Програмата. Тогашните изјави на дел од учениците, дека „учат за подобро да се разберат и соработуваат²⁴“ видливо се реализирани во 2011/12 година.

²⁴ Види: Евалуација 2011

Соработка и комуникација: Во споредба со резултатите од евалуацијата од 2011 година напредокот на учениците на планот на соработката и меѓусебната комуникација е многу повеќе изразен. Работата во етнички мешаните групи е подинамична и покажува активно вклучување на поголем број на членови во групата со засилена меѓусебна комуникација. Учениците имаат развиено колективен дух кој во кој критиката има конструктивен и интеграциски карактер. Соработката е поизразена и често од училницата се пренесува во домовите на учениците. Евалуацијата покажа дека се формираа се повеќе неформални етнички мешани групи на ученици кои другаруваат и во своето слободно време. Самото тоа, е најдобар доказ дека влијанието на Програмата врз развивањето на толерантен однос од страна на учениците кон разичностите од социјален, етнички, културен карактер е исклучително силно.

Комуникацијата меѓу учениците е динамична и со отсуство на бариери. Учениците лесно се снаоѓаат со презентациите на различни јазици од страна на наставниците и често реагираат пред да ја добијат инструкцијата на свој јазик, што укажува на зајакнат вокабулар кај учениците за двата јазици кој се употребуваат. Застој во активностите и работата на учениците поради јазичните бариери е реткост. Меѓусебната комуникација на учениците е динамична, толерантна и не е оптоварена со нетолерантност. Учениците најчесто комуницираат секој на својот мајчин јазик иако е присутен и превод на другиот јазик во ситуациите кога треба да се реализираат некои заеднички активности. Глобалниот наод е дека таа комуникација е отворена и евидентно е присуството на љубопитство и задоволство кај учениците.

Решавање на конфликти: Во периодот на евалуацијата, опсервирањето на реализацијата на НДЦ Програмата не покажа постоење на конфликтни ситуации така што евалуаторите не можат да кажат дали наставниците и/или учениците имаат компетенции за справување со конфликтни ситуации. Високиот степен на толеранција меѓу учениците, меѓу наставниците и меѓу наставниците и учениците, евидентиран во текот на евалуацијата, индицира дека

НДЦ моделот покажува значаен успех во превенцијата на конфликтите. Надминувањето на можните причини за појава на конфликти базирани на етничка основа, како: „непознавањето“ на „другиот“, културниот ексклузивитет, непочитувањето на правата на „другиот“, намалена толеранција и слаба соработка, всушност е најдобриот начин да се решат конфликтите.

Мотивација: Кај учениците е видливо силно задоволство од она што се учи и работи за време на воннаставните активности. Со задоволство ги прифаќаат иницијативите на наставниците и покажуваат спремност за земање на активно учество во нив. Нивното редовно и активно присуство на часовите за воннаставни активности е надобар доказ за нивната мотивираност. Особено е изразен интересот на учениците од средно образование за работата во секциите каде можат во потполност да ги реализираат своите интереси.

Ефектите од вклученоста во воннаставните активности има влијание и врз успехот на учениците во редовната настава. Според изјавите на наставниците стекнувањето на знаењата и вештините од програмските активности им помагаат на учениците да напредуваат и во редовната настава. Покрај тоа, во работата постои позитивна емоционална клима во групата која оддржува висок индекс на групна кохезија. Тоа е една од причините за нивното задоволство од НДЦ програмата и нивната мотивираност.

Цели на активностите: Генерално, целите се јасни и сфатливи за учениците, не се преамбициозни и се реализираат со соодветни активности. Целите на активностите се така поставени што даваат можност за поддржување на детската љубопитност, оригиналност и реализација на нивните творечки потенцијали. Оваа компонента особено доминира во работата со децата од основно образование.

Кај дел од опсервираните активности постои тенденција за пренагласување на сознајната компонента која може негативно да се одрази врз остварувањето на главните цели на Програмата, доколку дидактички некоректно се реализира. Дали таа ќе биде во функција на дополнување или корекција на редовната настава и/или средство со чија помош се развиваат персоналните и социјалните компетенции на учениците, е одлука на наставникот. Во која мерка сознајната компонента ќе се остварува успешно зависи пред се од компетенциите со кои располагаат НДЦ наставниците. На ова треба да се обрне посебно внимание во иднина.

Процес на учење: Процесот се одвива со разбирање и не бара напор за меморирање од страна на учениците. Работата е проблемски поставена и го форсира критичкиот однос на учениците со чести примери од страна на наставниците и учениците. Учењето е во комуникација со реалниот живот и од него ги црпи содржините и аргументите за развивање на иницијативноста и креативноста на учениците. Притоа, се создаваат добри основи за развивање на детските таленти и способности во согласност со нивните индивидуални потенцијали. Во функција на ваквите залози, НДЦ тимот во Програмите за 2011/2012 за четврто одделение внесе нови секции, како: Мали конструктори, Запознај ја Македонија и Уметничка секција, додека во средно образование се содржат Програмите за секцијата: Јас и другите, Нансен спортски клуб и Етно секција.

Во активностите доминира групна форма на наставна работа комбинирана со игровни активности. Тежиштето на учењето е поставено на маефтичка основа т.е. сознанијата се црпат од искуството на учениците и околината и често е поврзано и со она што учениците го учат во редовната настава. Од учениците се бара да размислуваат логично и да развиваат флексибилност кон појавите со јасно нагласена тенденција за развивање на дивергентно и критичкото мислење кај учениците.

Во содржините доминира мултиетничкиот контекст кој има за цел, покрај знаењата, кај учениците да развие и чувство и ставови за „другата“ култура и нејзините вредности. Пристапот е ненаметлив, со многу малку барања за меморирање и ги растеретува учениците од „обврската“ за задолжително учење.

Опрема и дидактички материјал: Опременоста на училниците е добра а дидактичкиот материјал соодветен на возраста и Програмата. Училниците се дополнително опремени со предмети кои се изработени од страна на самите ученици со што и визуелно се доловува мултиетничкиот карактер на групата. Со јакнењето на оваа информална компонента од процесот на учење и социјализација посредно се засилува влијанието врз учениците.

Евалуацијата покажа дека во реализацијата на НДЦ Програмата во потполност е видлива ориентација кон нејзините глобални цели. Остварувањето на програмските цели се одвива успешно и постои видлив и јасен фокус во изведбата со максимално интериоризирање на етосот на програмата. Учениците и наставниците во потполност го прифатиле етосот на програмата и тој станува составен белег на нивните карактери.

Препораки

Реализацијата на образовната компонента во активностите покажува слабости. Таа не смее сама по себе да биде цел во воннаставните активности и таа мора секогаш да биде поврзана со глобалните цели на Програмата. Содржините што се обработуваат мора да содржат и „скриена“ порака која е фокусирана во развојот на персоналните и социјалните компетенции на учениците, усвојувањето на вредностите на другите култури, развојот на толерантноста, решавањето на конфликти и сл. За да може овој недостаток да се надмине потребна е **дополнителна дидактичка обука на наставниците**. Оваа потреба е повеќе изразена кај наставниците што работат со учениците од средно образование.

Работењето на заеднички проекти треба да се засили. Проектите треба да „излезат“ од НДЦ училиштето. Можна е соработка меѓу НДЦ училиштата (без оглед дали се основни или средни) и меѓу НДЦ училиштата и другите училишта. Тоа ќе биде силен инструмент за едукација и интеракција меѓу учениците и ширење на етосот на НДЦ Програмата.

Студиските посети треба да го задржат фокусот на реалното окружување. Посетите на институции и репрезентативни објекти и манифестации на различни култури останува да биде силен поттик за меѓусебно зближување и разбирање.

3.2. Компетенции на НДЦ наставниците

Во евалуацијата е направен обид да се опсервира подготвеноста на НДЦ наставниците за реализација на целите на НДЦ Програмата. (Таб.1) За таа цел е направен увид во нивните генерички компетенции, специфично педагошките компетенции и специфичните компетенции кои произлегуваат од етосот на НДЦ Програмата.

Мора да се води сметка дека евалуаторите имаат можност само да направат пресек на состојбата и оваа ранг листа има само индикативен карактер кој би требало да му овозможи на НДЦ тимот да го зајакне квалитетот на реализацијата на програмата т.е. да ги утврди моментите кои би требало да се зајакнат.

Таб. 1			
Наставник	Училиште	Јазик	НДЦ искуство
Основно образование			
Даниела Митева	ЦОУ „Маршал Тито“, Струмица	Македонски / Турски	2 години
Љубинка Цветанова			2 години
Мејдин Усеинов			1 години

Снежана Мисајловска	ОУ „Фридјоф Нансен„ с.Прељубиште	Македонски / Албански	4 години
Абибе Мустафи			1 години
Елизабета Стаменковска			3 години
Средно образование			
Александар Петровиќ	ССОУ Моша Пијаде, с.Прељубиште	Македонски / Албански	2 години
Салајдин Бехадини			2 години
Душко Перински			2 години
Музафер Реџеџи			2 години

3.2.1. Генерички и специфично педагошки компетенции

Во табелата 2 е даден сет на генерички и специфично-педагошки компетенции. Во исто време направен е увид во поседување на истите компетенции од страна на секој наставник.

Таб. 2	
Поседува силна работна етика	Сите наставници
Способен е за логичко размислување	Сите наставници
Поседува широка општа култура	Недоволно индикатори за констатација
Поседува вештини за препознавање на грешки	Сите наставници
Способен е за тимска работа	Сите наставници
Поседува креативност во планирањето и реализацијата на наставата	Поради тимската работа тешко е да се донесе заклучок за секој наставник. На тимски план креативноста е присутна.
Флексибилен е во односите со учениците и другите наставници	Сите наставници
Поседува независност	Наставниците со поголем НДЦ стаж поседуваат независност Кај новите наставници овој квалитет не е изразен
Има професионален однос кон работата	Сите наставници
Покажува позитивен став во работењето	Сите наставници
Има способност за управување со времето	Снежана Мисајловска и Елизабета Стаменковска се истакнуваат на овој план. За другите е потребна дополнителна обука.
Поседува самодоверба	Сите наставници
Способен е за прифаќање критика и учење од неа	Сите наставници
Поседува адаптивност	Сите наставници
Способен е за работа под притисок	Недоволно индикатори за констатација
Има вештини за презентирање	Снежана Мисајловска се истакнува во поглед на оваа вештина. Кај останатите наставници оваа вештина е во зависност од нивната дидактички компетенции, а кај новите наставници не може да се заклучи бидејќи самите се ставаат во подредена улога и најчесто повторуваат т.е. преведуваат она што другиот наставник го презентира.
Има истражувачки способности	Недоволно индикатори за констатација

Поседува лидерски вештини	Снежана Мисајловска, Елизабета Стаменковска, Даниела Митева, Љубинка Цветанова, Александар Петровиќ, Сајладин Бехадини, Душко Перински ги поседуваат овие вештини. Мејдин Усеинов има потенцијал на овој план но сеуште не го искажал.
Способен е за справување со стресни ситуации	Сите наставници
Има информатички знаења и вештини (генерално)	Сите наставници
Поседува висока мотивација за работа	Сите наставници
Применува интерактивни модели на настава и учење	Наставниците доминантно применуваат групна форма на работа. На овој план е потребна дополнителна обука.
Ги почитува правата на учениците	Сите наставници
Го почитува мислењето на учениците при одлучувањето	Сите наставници
Поседува добри педагошко-дидактички компетенции	Потребна дополнителна обука, особено за наставниците од средно образование.
Има пријателски однос кон учениците	Сите наставници
Успешно комуникација со родителите	Сите наставници
Воведува ред и организација на часот	Потребна е дополнителна обука
Ги почитува интересите и потребите на учениците	Сите наставници
Ги развива индивидуалните потенцијали на учениците	Потребна е дополнителна обука
Ги насочува и поттикнува способностите на талентираните ученици	Потребна е дополнителна обука
Развива модели за самоевалуација	Потребна е дополнителна обука

НДЦ наставниците се карактеризираат со силна мотивација, посветеност и спремност за промени. Обуката која НДЦ ја спроведува со наставниците има резултат, пред се во делот на сфаќањето на етосот на Програмата, организацијата на активностите и пристапот со учениците.

Сите наставници вклучени во Програмата се карактеризираат со силни интерперсонални компетенции т.е. со отворен, кооперативен, ненаметлив и пријатен однос со учениците. Нив ги краси љубезност, динамичност и мотивирачки дух и прифатеност од страна на сите ученици.

Оваа евалуација, исто како и евалуацијата од 2011, покажа дека наставниците добро соработуваат во фазата на подготвувањето на активностите и во фазата на реализација. Нивната соработка е одличен пример за учениците како припадници од различни етникуми

можат да соработуваат меѓу себе. Овој момент е многу значаен и треба да се негува бидејќи е еден од столбовите на кои се темели успехот на Програмата.

За разлика од минатата година, сега е видлив напредокот на планот на парафразирањето. Сепак, сеуште доминира превод наместо парафразирање, со што оваа компонента ја прави најголемата слабост на Програмата. Иако оваа ситуација нема негативни ефекти врз учениците сепак е отстапување од методологијата на Програмата. Причина за ова е што дел од наставниците не го познаваат јазикот на „другите“ (доминантно кај наставниците од македонско етничко потекло) како и недоволната подготвеност за коректна примена на парафразата во работењето (доминантно кај наставниците од албанско етничко потекло).

Евалуацијата покажа дека НДЦ повторно има проблеми со задржување на наставниците поради нивното осипување. Дел од нив се „повлекуваат“ во редовната настава и НДЦ е принуден „во од“ да ги решава проблемите со обука на нови наставници. Тоа негативно се одразува врз континуитетот во работењето, пред се врз „уиграноста“ на тандемот наставници.

Планирањето е двојазично и се спроведува според рамката што се применува во редовната настава. Во делот на целите е забележливо дека наставниците тежиштето на активностите го ставаат на процесот на стекнување на нови знаења додека развојот на персоналните и социјалните компетенции ги маргинализираат. И покрај тоа што во фазата на реализација ова не се забележува сепак во делот на планирањето на активностите наставниците имаат потреба од ревидирање на нивната улога.

За разлика од минатата година НДЦ спроведе иницијатива за вклучување на наставниците и учениците во избор на одредени секции и содржини во рамки на истите. Исто така, во програмите се вклучени и очекуваните резултати. Како резултат а тоа, евалуацијата покажа

дека НДЦ наставниците покажуваат иницијативност во планирањето на активностите. Тие веќе не се строго ориентирани кон содржините на програмите обезбедени од страна на НДЦ. Тоа е напредок но може да биде и хендикеп поради нивните компетенции за коректно планирање и организација на активностите. Нивната спремност и мотивираност за сопствено дизајнирање на содржините и активностите треба да биде поддржана и со соодветна обука на овој план.

Организацијата на активностите е јасно артикулирана со застапеност на повеќе форми на настава и учење. Понекогаш е приметлива поголема доминација на наставниците за сметка на активностите на учениците. Ако за помалата возраст на ученици е тоа разбирливо тогаш е неприфатливо за учениците од средно образование.

3.2.2. Специфични НДЦ компетенции

Во Таб. 3 е даден сет на специфични компетенции кои наставниците треба да ги поседуваат за успешна реализација на НДЦ програмата.

Лојален е кон етосот на НДЦ Програмата	Сите наставници
Води, и претставува модел кој ги демонстрира вредностите на интеркултурното разбирање преку своето однесување и конзистентни постапки.	Сите наставници
Применува соодветни и податливи моменти како можности за учење.	Сите наставници
Ги вклучува знаењата и искуствата на учениците и се надоврзува на нивните интереси и културно или верско потекло	Сите наставници
Во односите со другите наставници и заедницата владее почитување.	Сите наставници
Поседува и демонстрира способност да води и поттикнува развој на вредности и промени во ставовите кај учениците.	Сите наставници
Поседува и демонстрира способности да преставува модел за вредностите на интеркултурно разбирање во своите односи и наставна практика.	Сите наставници
Има завршено формална обука во областа на интернетнички дијалог и мирно разрешување конфликти.	Дополнение
Добро го владее јазикот на другиот/те.	Наставниците од македонско етничко потекло имаат слабост на овој план
Поседува вештини од областа на методологии за поучување и учење кои интегрираат содржини, вештини и вредности за интеркултурно разбирање.	Потребна дополнителна обука

Способен е и подготвен да размислува за својата наставна практика и да истражува.	Сите наставници
Учествува во активности/проекти наменети за интеркултурно образование и мирољубива коегзистенција.	Недоволно индикатори
Свесен е за клучните меѓународни инструменти и инструменти за заштита на човековите права релевантни за интеркултурното разбирање и разбира како тие начела се применливи во локален контекст.	Недоволно индикатори
Има практични сознанија од областа на разрешување конфликти и стратегии за медијација, и на студентите им ги пренесуваат овие вештини.	Недоволно индикатори
Спремен е да го адаптира, засили и прошири своето знаење од областа на педагошки пристапи кои се прикладни за образование за интеркултурно разбирање.	Сите наставници
Успешно парафразира во текот на активностите	Слабост кај наставниците од албанска и турска етничка припадност
Соработува со партнерскиот наставник и персоналот на Програмата	Сите наставници
Развива позитивна социо-емоционална клима во училницата	Сите наставници

На планот на НДЦ пожелните компетенции може да се констатира дека сите наставници го прифатиле етосот на програмата и покажуваат компетенции соодветни за развивање на интеркултурниот дијалог со и меѓу учениците.

Кај дел од наставниците се добива впечаток за „механичка“ реализација на активностите. И покрај тоа што планирањето е заедничко дел од наставниците свесно или несвесно се ставаат во „втор“ план, имаат подредена улога и оддаваат слика на преведувачи. Ова е карактеристично за наставниците во основно образование. Тоа се пред сè наставниците кои имаат мало искуство и мал стаж во НДЦ Програмата и тоа претежно од албанската етничка група. Оваа појава не е карактеристична за наставниците во средно образование.

Според увидот, може да се констатира дека наставниците со поголем стаж во НДЦ Програмата покажуваат поголема сигурност во изведбата. Така, наставничката Снежана Мисајловска покажува најдобри перформанси во изведбата од другите наставнички во основно образование. Веднаш до неа е наставничката Елизабета Стаменковска која покажува сигурност и леснотија во изведбата и располага со компетенции соодветни за успешна реализација

на НДЦ програмата. Единствен недостаток кај неа е преголемата доминација во реализацијата на активностите.

Кај наставниците кои работат со ученици од средно образование особено се истакнуваат Душко Перински и Салајдин Бехадини, со својата подготвеност и сигурност во реализацијата на наставата.

Генерално, наставниците од средно образование располагаат со добри интерперсонални и НДЦ пожелни компетенции но имаат потреба од зајакнување на нивните педагошко-дидактички компетенции за да можат да постигнат поголем квалитет во работата.

3.3. НДЦ Програмата и државните приоритети во сферата на мултикултурното /интеркултурното образование?

Доколку се погледнат главните приоритети на државата во поглед на јакнењето на инегрираното образование и интеркултурниот дијалог, може да се констатира дека овие приоритети се фокусирани во неколку цели:

1. Интеграција преку заеднички активности на учениците кои следат настава на различен јазик
2. Зајакнување на заедничките наставни и воннаставни активности на различни нивоа: во самите училишта и меѓу различни училишта од истата општина или пак од целата земја.
3. Интеграцијата преку зголемување на взаемното познавање на јазиците кај учениците и возрасните,
4. Прилагодување на наставниот план и програма и на учебниците
5. Зајакнување на квалификацијата на наставниците со компетенции за интеграција во образованието (обука за меѓуетничките прашања пред вработувањето, воведување на редовни обуки на работното место на наставниците и директорите на училиштата и воведување на систем на надворешна евалуација и мониторинг на способностите на наставниците)
6. Вклучување на претшколското образование во имплементацијата на овие мерки.
7. Управување со училиштата во децентрализиран контекст.
8. Воведување на процес на редовна консултација на сите засегнати страни кој ќе има функција на партиципативна демократска корективна мерка

Евидентно е дека НДЦ моделот покажува висок степен на комуникација со државните приоритети, особено во точките 1, 2, 3 и донекаде 4 и 5. Слободно може да се каже дека државата треба а ги искористи капацитетите и искуството на НДЦ Програмата во операционализација на своите приоритети на планот на интеркултурниот дијалог и интеграцијата на учениците од различно етничко потекло. Со нејзиното вклучување во голема мерка ќе се придонесе за зајакнување на оддржливоста на НДЦ моделот во системот на образование на Република Македонија.

Препораки

Мора да се спроведе дополнителна педагошко-дидактичка обука на наставниот кадар. НДЦ тимот мора да ги искористи овие наставници како идни обучувачи на други наставници. Нивното искуство, зајакнато со педагошко-дидактички компетенции може да биде драгоцено во идните планови на НДЦ Програмата.

Мора да се продолжи со обуката на наставниците за коректна употреба на парафразирањето во текот на работата со учениците.

4. Заклучок

НДЦ моделот за интегрирано образование се етаблира како квалитетен и на состојбите во државата соодветен модел за јакнење на интеркултурниот дијалог меѓу учениците од раслично етничко, културно и верско потекло. Овој модел врши силно влијание како врз учениците и врз наставниците така и врз училиштата и пошироката околина. Моделот е

оригинален за окружувањето во кое се реализира и преставува иницијатива која во потполност комуницира со државните приоритети во образованието.

Етосот на Програмата е целосно прифатен од страна на наставниците. Организација на воннаставните активности покажува зголемен квалитет и разновидност која може да се дополни со засилени интерни и екстерни проектни активности, во училиштето и меѓу училиштата. Општото задоволство на сите заинтересирани страни самото по себе зборува дека НДЦ моделот ја има постигнато својата цел.

Во реализацијата на активностите се приметливи одредени слабости кои не влијаат врз крајниот резултат но може да го зголемат квалитетот на работењето со нивната елиминација. Тоа пред се се однесува на педагошко-дидактичките компетенции на наставниците, особено нивните компетенции за планирање и реализација на активностите т.е. примена на разновидни стратегии на учење и евалуација на работењето. Ваквата потреба е посилно изразена кај наставниците од средно образование. Коректна примена на парафразирањето во текот на работењето со учениците треба да се зајакне, особено кај наставниците од албаска етничка припадност.

НДЦ моделот има силно влијание врз зајакнување на персоналните и социјалните компетенции на учениците, врз градењето кај нив вештини и ставови за толеранција, меѓусебна соработка и разбирање.